

HEINRICH BÖLL

MÉRLEG

HANGJÁTEK (1957)

HANGOK

Clara, alig innen a hatvanon
Martin, alig túl a hatvanon
Kramer, alig túl a hatvanon
Lorenz, jó harmincas
Albert, jó harmincas

(Csend, majd néha — nagyobb időközökben — zaj töri meg, amelyet nyáron, vasárnap délutánonként nyitott ablaknál lehet hallani nyugodt lakónegyedekben: nevetés, kávékészlet csörömpölése, lecsapódó pingponglabdák, lassan elhaladó autó)

CLARA Még nem jött válasz?

MARTIN Nem.

CLARA Mikor küldted el a táviratokat?

MARTIN Már két órája.

CLARA Jöhetett volna válasz a gyerekektől, legalább egyiküktől.

MARTIN Biztosan a városban vannak.

CLARA Ott. Ki marad ilyenkor délután otthon: nyár, vasárnap, napfény — vagy esetleg nem hallottad a telefoncsenést?

MARTIN Dehogy. Figyeltem. Megtörtént valaha, hogy ne halljam?

CLARA Nem, soha. Amióta házasok vagyunk, egyszer sem. Csak mindig félttem, hogy nem vesszük észre.

MARTIN A gyermekek a városban vannak. Clara.

CLARA Későn érnek majd haza, talán csak éjszaka, meglátják a sárga borítékot az ajtó alatt, felemelik, feltépi, elolvassák — mit is írtál?

MARTIN Anya súlyos beteg, mindnyájjatokat látni akar. Apa.

CLARA Azt kellett volna írnod: Anya haldoklik, anya haldoklik, gyertek!

MARTIN *(nyugodtan)* Nem fogsz meghalni, Clara.

CLARA *(nyugodtan)* Meg fogok halni, ma, ma — mielőtt lenyugszik a nap — halott leszek. Leolvastam az orvos arcáról, megszagoltam a kezén; az én szagomat; hallottam a hangján, láttam a kézmozdulatán, amikor becsukta a táskáját. És nem volt szabad tudnom, hogy mi van a fiolára írva. Te elolvastad, te tudod. Mit mondott neked? *(Rövid szünet)* Nem válaszolsz.

MARTIN Azt mondta, komoly.

CLARA Komoly, igen, komoly. Nem akarlak rávenni, hogy megismételd, mit is mondott. Nem akarlak gyötörni, de kérlek, úgy beszélj velem, mintha elhívnéd, hogy én... hogy én... megteszed? MARTIN Megteszem, bár...

CLARA *(félbeszakítja)* Ne hazudj. Ne mondd azt: bár. Bár — ez nem olyan szó, amelyet egy haldoklónak mondanak. Azt sem akarom tudni, mit mondott neked a pap, amikor elment. Három percig sugdolóztatok kint.

MARTIN Három percig?

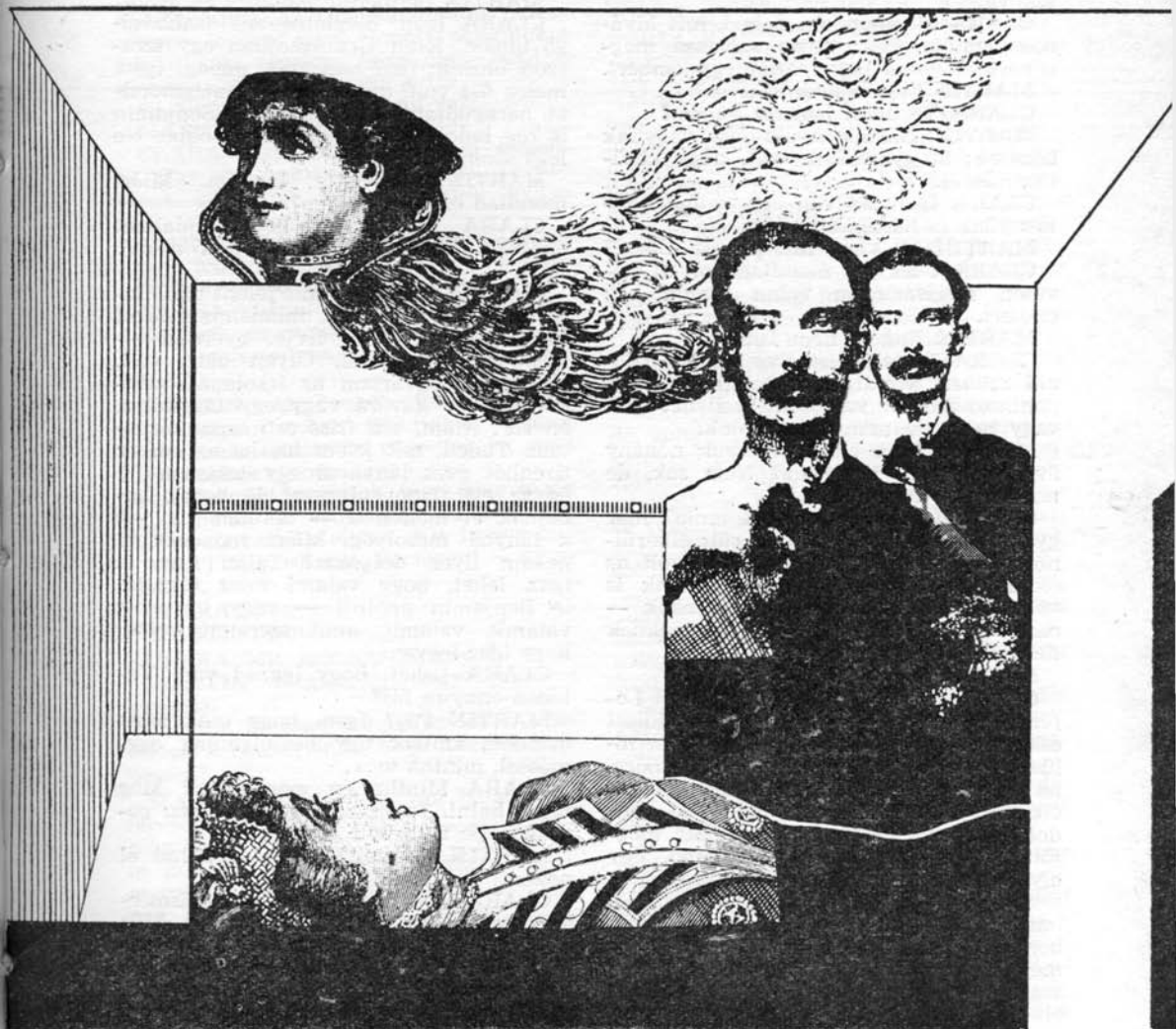
CLARA Három perc huszonhat másod-

percig. Néztem az órát, le nem vettem a szemem a másodpercmutatóról; járt körbe, egyre csak körbe — miért kerek az órák? Sohasem tűnt fel neked, milyen nevetségések a kicsi másodpercmutatók, mindig hajszoznak valamit, amit soha utol nem érnek, soha; olyan

CLARA Nincsenek. A fiola tartalma elűzte őket. Még soha nem éreztem magam ilyen fájdalommentesnek — ez gyanús nekem.

MARTIN A legutóbbi rohamnál is kaptál injekciót.

CLARA De nem ezt. Már sok roha-



szorgalmasak, értelmetlenül szorgalmasak, s amit utol akarnak érni, mindig elszalad előlük. Három perc huszonhat másodpercig egyedül maradtál a pappal. Nem akarom tudni, mit mondott neked.

MARTIN Nincsenek többé fájdalmaid?

mom volt, sok injekciót kaptam, de ma — nem láttad a kezét, amikor a táskáját becsukta...

MARTIN Sok roham... sok injekció... miért...

CLARA (félbeszakítja) Ne vitatkozz



zunk ezen: te is jól tudod, én is tudom. Martin, mondj el nekem mindent, amit elmondanál, ha el tudnád ismerni — (rövid szünet), beszélj, mit tudsz nekem elmondani? Semmit?

MARTIN Tudod, hogy szeretlek. Mondd meg *te*, mit adhatnék még neked, ha... ha az idő valóban olyan rövidre lenne szabva.

CLARA Megmondom neked, mit kívánok, amióta élek: olyan szívesen megismertem volna úgy igazán egy embert.

MARTIN Engem nem ismersz?

CLARA Te talán ismersz engem?

MARTIN Harmincnyolc éve vagyunk házasok; öt gyerekünk volt, négy közülük még él.

CLARA Igen. És van egy vejünk, egy menyünk és három unokánk.

MARTIN Mi van? Mit akarsz, Clara?

CLARA Csak azt mondtam, olyan szívesen megismertem volna igazán egy embert.

MARTIN Engem nem ismersz?

CLARA Te talán ismersz engem? (Rövid szünet) Mindig elérkezünk ahhoz a ponthoz, amikor válaszolni kellene: igen vagy nem, de nem válaszolunk.

MARTIN Nem éltünk rosszul; néhány év nehéz volt. Hány év? Nem sok, de nem éltünk akkor is?

CLARA Éltünk, és valamit, amitől már gyerekkoromban féltem, sikerült elkerülnöm: sohasem unatkoztam. Szép volt az életünk, sőt, a legtöbbször pénzünk is volt. Autó, ház, szerencsés gyerekek — csak egy volt a baj; az egyik gyereknek nem volt szerencséje.

MARTIN Clara.

CLARA (halkan) Félreértesz. Nem Lorenzre gondoltam — Lieselotte jutott eszembe, kicsi leánykám, aki elment tőlünk. Tetanusz! Ki gondolna ilyesmire, ha egy tizenhét éves lány felborul a biciklivel; egy seb, tapaszt reá — ki gondol ilyenkor a halálra? De megjött, megjött, egy nyári délután, vasárnap, egy olyan napon, mint a mai; az utcák üresek voltak, forrók, csendesek — a távolban kurjongatott valaki, aki már korán berúgott, de a kurjantás eltűnt a faszor mélyén. És láttam az orvos arcán, megszagoltam a kezén, amikor arcom előtt elvitte, s Lieselotte pulzusát vizsgálta — és annak a fiatalembernek az arcán is, aki Lieselotte sírjánál olyan keservesen zokogott. (Félbeszakad)

MARTIN Mi volt vele? Benjamin Hufs?

CLARA Igen, Benjamin Hufs. Ismerte azt a testet, amely ott lenn hevert a kóporsóban — azt a húst. Lieselotte lányom — olyan drága és csendes volt, de Benjamin Hufs...

MARTIN Miért kínozol, Clara? Miért?

CLARA Nem akartalak ezzel kínozni. Bocsáss meg. Fáj? Engem vigasztal.

MARTIN Vigasztal? Nem bírom elhinni. Miért mondad most ezt?

CLARA Mert tudom. Már akkor tudtam, de négy év múlva ő is megmondta nekem.

MARTIN Benjamin maga?

CLARA Igen. Meglátogatott szabadsága idején. Kinn Gruhlshofban egy teraszon ültünk; őszi nap volt, meleg; igen, meleg ősz volt; akkor, amikor megmondtam, haragudtam — de most már Benjamin is rég halott. Nem haragszom többé. Ne légy szomorú, Martin.

MARTIN Lieselotte lányom. Miért mondtad ezt meg nekem?

CLARA Nem azért, hogy fájdalmat okozzak. Nem kell, hogy fájjon neked. Fáj?

MARTIN Fáj! Ó — mit jelent ez. Mindennap rá gondoltam, mindennap. Most fiatalasszony volna, férje, gyerekei — szép asszony, fiatal. Olyan okos volt. Gyakran megvártam az iskolánál, meghívtam egy kávéra vagy egy fagyfaltra, én sőt ittam, s a friss esti lapot olvastam. Tudod, mit jelent az, ha az ember tizenhét éves lányával egy teraszon ül, és az esti lapot olvassa? Emberek haladnak el melletted — délután van —, a lányod mosolyog. Miért mondasz el nekem ilyen dolgokat? Talán nem is igaz, lehet, hogy valami mást olvastál le Benjamin arcáról — vagy hazudott valamit, valamit, amit szeretett volna, hogy igaz legyen.

CLARA Lehet, hogy igazad van. Valóban ennyire fáj?

MARTIN Fáj? Igen, hogy csak most mondd, amikor úgy beszélgetünk egymással, mintha te...

CLARA Mintha én meghalnék? Meg fogok halni. Talán a gyász tesz ilyen gonoszszá. De nem volt gonoszszág.

MARTIN Mi volt? Miért mondtad el nekem?

CLARA Mert olyan szívesen megismertem volna egy embert a világon. Még Lieselottét sem ismertem, még a kislányomat sem, aki olyan kedves, olyan csendes volt. Hirtelen elsötétült az arca, egy ilyen délutánon. Nyár, vasárnap, napfény — egy részeg kurjongatott a faszorban; az orvos magával hozta a halált fáradt vállán. (Rövid szünet) Lieselottéra gondoltam, amikor egyetlen gyerekünk-ről beszéltem, akinek nem volt szerencséje.

MARTIN Én Lorenzre gondoltam. (Szünet) Úgy el voltál keseredve Lieselotte halála után, sok évig.

CLARA El voltam keseredve. És haragudtam. Te nem, te nem voltál elkeseredve.

MARTIN Nem, én csak gyászoltam, s még mindig gyászolok. A lányom, tizenhét éves. Benjamin Hufs — gyakran járt nálam, akkoriban, amikor még megvolt az irodám; délutánonként ott ült fent, tudod, az ottonenwalli irodában; lenézett a szökökútra, az Orsolyatemplom temetőjére. Jogász akart lenni, periratokat adtam neki olvasni; falta őket, mint a kiéhezett a kenyeret. Ez a fiú...

CLARA Halott. Haragszol rá?

MARTIN Ó, nem. Lieselotte...

CLARA Lieselottéről akartam beszélni. Úgy jött, mint valami sóhaj. Te Lorenzre gondoltál. Neki is küldtél táviratot?

MARTIN Nem lett volna értelme. Kuslickot felhívtam. Nehéz lesz őt — ő — de hiszen tudod.

CLARA Tudom — már háromszor jöttél, és minden alkalommal behűzött. *(Izgatottabban)* Mit gondolsz, kiengedik?

MARTIN Mindenkit felhívtam, aki csak valamit tehet. De tudod, kétszer már — már csak azért engedték ki, mert azt mondtuk — mi...

CLARA Azt mondtuk, hogy meg fogok halni, nem? De aztán nem haltam meg, és *(nevet)* Lorenz eltűnt. Kit hívtál fel?

MARTIN Kuslickot, Pechwent — és az elnököket.

CLARA Kramer?

MARTIN Igen.

CLARA Mit mondott Kramer?

MARTIN Megígérte, hogy mindent megtesz.

CLARA Megvan a hatalma és a lehetősége keresztülvinni, hogy Lorenz eljöhessen?

MARTIN Csakis neki van hatalma és lehetősége — ő dönti el. Nehezemre esett még egyszer megkérni. Ha Lorenz kijön és megint — nem állja a szavát, Kramernek az elnöki állásába kerülhet. Éppen, mert Lorenzról van szó.

CLARA Nem értem.

MARTIN Egy kollega, egy barát fia. Százával ülnek a börtönben, akiknek az anyja — súlyos beteg.

CLARA Martin, látnom *kell* Lorenzet, *kell*. Hadd beszéljek én Kramerrel. Megmondad neki, hogy mit mondott az orvos neked az ajtóban?

MARTIN Kramer elküldi. De Lorenz nincs a városi börtönben. Kivitték Bahnweilerbe, mezőgazdasági munkára.

CLARA Lehet, hogy ma megszökött.

MARTIN Kramer maga hozza el ide.

CLARA Nem Kramer akartam látni, hanem Lorenzet. *(Hevesen)* Nem Kramer.

MARTIN Kramer nem hagyja egyedül, egy pillanatra sem.

CLARA Ó mondta?

MARTIN Igen, idehozta, és le nem veszi róla a szemét.

CLARA Remélem, Lorenz ma megszökött.

MARTIN Akkor ma nem látod meg.

CLARA Jobb lenne, mint Kramerrel is vele együtt látni.

MARTIN Felhívhatnám Kramerrel. De már biztosan útban van Bahnweilerbe. Miért nem akarod látni? Hiszen mindig a barátunk volt, olyan jóakarátú — hogy mi mindent tett Lorenzért! És mit kockáztatott miértünk. Nem értem. Ne engedjem kettőjüket hozzád?

CLARA Kramerrel ne — csak a fiam. Eltaszíthatom-e magamtól Lorenzet, amikor tudom, hogy meg fogok halni?

MARTIN Nem fogsz meghalni.

CLARA Ne hazudj. Felhívád Kramerrel, megkérned, hozza ide Lorenzet, ha nem tudnád? *(nevet)* Martin, te sohasem tudtál ügyesen hazudni. Mindig kezdő voltál. Harmincnyolc éve ismerlek, s nemegyszer próbáltál hazudni nekem. Hatszor — talán hétszer a harmincnyolc év alatt —, először, amikor kiutáltak, s te reggelenként továbbra is aktatáskáddal, teával megtöltött termoszdal, szendvicseiddel mentél a villamoshoz. hogy elhitesd velem, még szolgálatban vagy — s délben, amikor felhívtál, mégis hallottam a hangodon, hogy kiutáltak —, másodszer, amikor fel kellett adnod az irodádat, tudod...

MARTIN Minden hazugságomat fel akarod sorolni?

CLARA Nem — de most elárultad magad; ha csupán súlyos beteg volnék, nem kérnéd meg Kramer elnök urat, engedje ki negyedszer is Lorenzet, miután háromszor nem állta a szavát.

MARTIN Nem tudom elhinni, hogy meg kell halnod, Clara. Beteg vagy, súlyos beteg, de sokan, akik nálad sokkal betegebbek voltak, megint egészségesek lettek.

CLARA *(gyengéden)* Ne hazudj, Martin. Nem sikerült. Ha hazudsz, olyan szavakat használsz, amelyeket kisfiúk szoktak ellesni a felnőttektől. Ne hazudj. Én — én tudok hazudni.

MARTIN Gyakran hazudtál nekem?

CLARA Tudod, ugye?

MARTIN Tudom, de biztosan vannak olyan hazugságok is, amelyekről nincs tudomásom.

CLARA Akarod tudni őket, most?

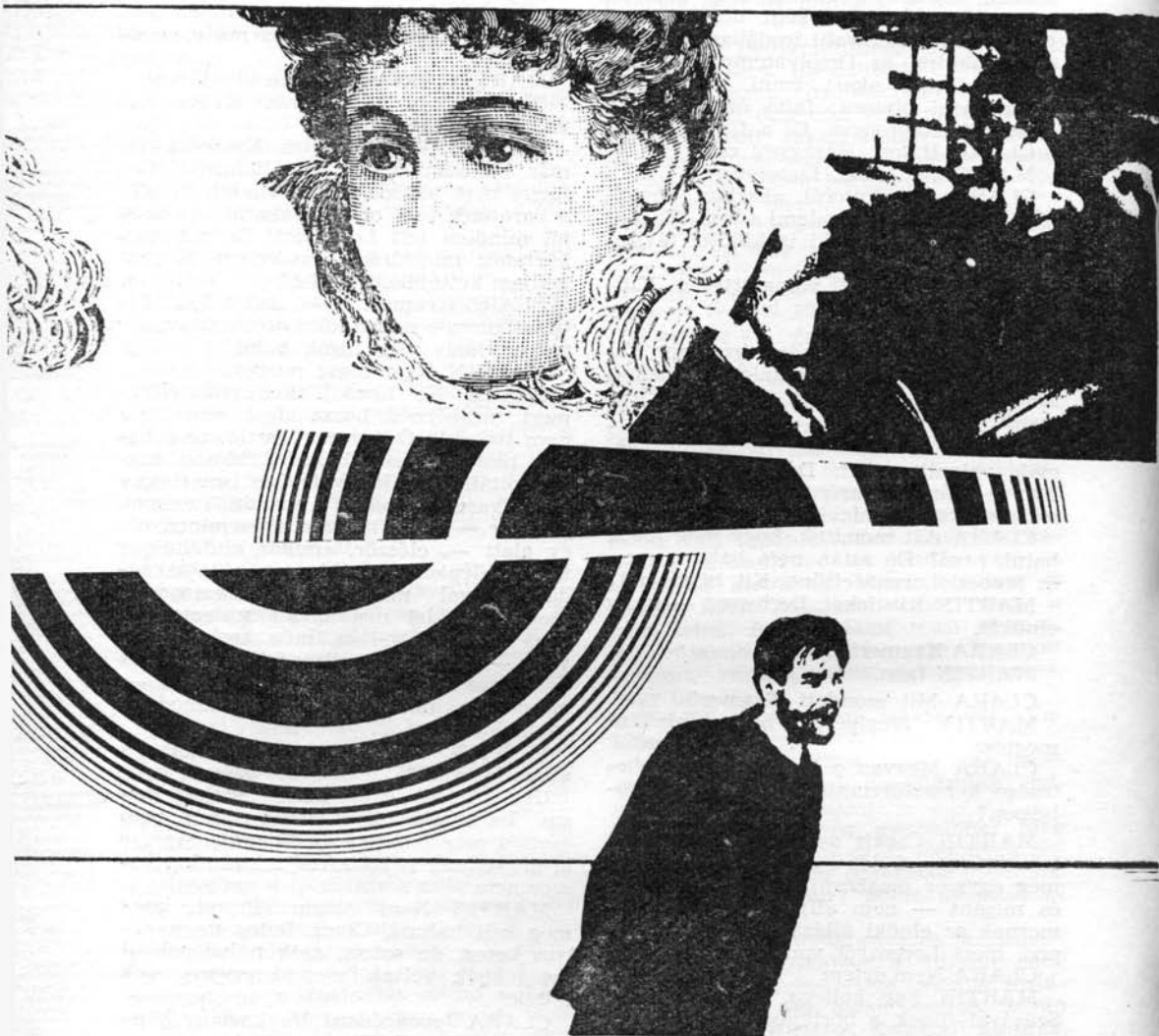


MARTIN Már is beismerted, hogy van olyan hazugság, amelyről nincs tudomásom.

CLARA Lieselotte — minden, amit róla elmondtam, úgy jött ki belőlem akaratlanul. Hazugság lett volna, ha nem

MARTIN Nem bírom elhinni. Szeretted az életet. Ha biztos lenne, hogy — nem lennél ilyen nyugodt.

CLARA Nem vagyok nyugodt. El vagyok keseredve, lehet, hogy nemsokára mérges is leszek. A testemmel békében



mondom el? Nem lenne többé a lányod?

MARTIN Még mindig az én lányom *(megváltozott hangon, halkabban)*, és te mindig a feleségem voltál, s az is maradsz, amíg a halál el nem választ bennünket.

CLARA El fog választani, Martin, nemsokára.

vagyok. A fiola tartalma fegyverszűnetet hozott; talán megbékéltem az Istennel is — de az emberekkel még nem.

MARTIN El vagy keseredve? Mérges vagy? Rám?

CLARA Nem, nem rád. Rád kevésbé, mint bárki másra. Mindig szerettelek.

MARTIN Igazán mindig?

CLARA Mire gondolsz?

MARTIN Tudod.

CLARA Beszéljünk róla?

MARTIN Úgy meg akartál valakit igazán ismerni. Nem ismersz engem?

CLARA Most azt kellene mondanom: te talán ismeresz? S megint ott lennénk, ahol a kerülgetés kezdődik, az a kerülgetés, amikor Lieselottról beszélünk, bár Lorenzről kellett volna. De először válaszolok neked: nem, nem ismerlek. Senkit sem ismerek ezen a világon úgy, mint téged, s mégis: semmit sem tudok. Akkorjában este mindig egyedül mentél el, egy órára, kettőre, háromra, néha többre is, egyedül.

MARTIN Egy kicsit ittam, sétálni mentem — hogy megvizsgálódjam —, néhez idők voltak; pénz nélkül, kilátások nélkül — a gyerekek kérdő pillantással fordultak felém... és te — ha te álltál előttem, elkerülte a tekintetemet. Egyenesen az arcomba néztél — s mégse pillantottál rám —, gyakorlatod volt abban, szemed látószögét úgy beállítani, hogy éppencsak elnézhess mellettem.

CLARA Tudom, ittál egy kicsit, sétálni mentél, hogy megvizsgálódj; pénz nélkül, kilátások nélkül, a gyerekek kérdő pillantással fordultak feléd — s én kerültem a tekintetedet —, de mire gondoltál ezekben az időkben, mire?

MARTIN Sokmindenre gondoltam, legtöbbször a két gyerekre, akik nem voltak többé az anyémek, Lieselotτέρα és Lorenzre. Néha ismét az anyémek lettek, olyan idők voltak, ahogy én kívántam; szegény báránykáim — éltek. Egy fiatalasszony arcon csókolta, megmutatta a gyermekét, elvette a virágokat, amelyeket neki vittem, vizet csorgatott a vázába, elrendezte a virágokat, és mosolygva mutatta, milyen szépek. Egy fiatal férfi vitt az autóval, messze, messze, a zöld mezőn át, egy kis fészkerig. Megálltunk, kiszálltunk, s egy repülőgépet tolt ki a fészkerből — aztán repültünk, magasan a felhők fölött, fenn a tenger fölött, láttuk az idegen szigetek csipkés széleit, a folyókat, amelyek erdők között kigyóztak, a jeget, az örök jégvidéket. Én és a fiatal Ikaroszom. Néha téged is láttalak — amint belépek hozzád a szobába, ezerkilencszáztizennyolcban; három napig vártál rám a Belvedere szállóban, a kofferedben kenyér, egy hálóing, egy üveg levár, a retikülödben puder, zsebkendő és tíz cigareta — nekem. Három napig vártál; nem voltál a feleségem, mégcsak a menyasszonyom sem.

CLARA (*félbeszakítja*) És éppannyi idős voltam, mint Lieselotte (*rövid szünet*), hallod? (*Szünet*) Hallod-e?

MARTIN Igen, hallom — ezért mondtad?

CLARA Ezért is.

MARTIN Ó! És mi volt a másik ok?

CLARA Az ágyon ültem és sírtam, mert a portás ki akart dobni. Nem volt pénzem, útlevelem, nem volt poggyásom. Eljöttem otthonról anélkül, hogy megmondjam, hová megyek, anélkül, hogy kérdezzek valamit. Tizenhét évesen egy szállóban, amelyet Belvederének hívtak; a levegőben az éhség szaga úszott, a házak szürke homlokzata olyan volt, mint ha tudnák, hogy valaminek elérkezett a vége.

MARTIN Valaminek elérkezett a vége. Egy ember azt mondta nekem, a városban mindenkit agyonvernek, akinek tisztí rangjelzése van, s nekem az volt. Három hete hadnagy voltam. Nos, nem vertek agyon. Amikor keresztüljutottam a zárlaton, kenyeret kaptam és négy cigarettát — s elvették a pisztolyomat. Örültem, hogy megszabadultam tőle. A Belvedere portása gyanakodva nézett rám, amikor a szobádba akartam menni, de odaadtam neki a kenyeret, s a gyanakvasa szertefoszlott.

CLARA Miért kellett innod, vagy egyedül sétálni menned, hogy mindezt lásd? Otthon voltam, vártalak.

MARTIN Nem voltál mindig otthon, nem vártál mindig rám, igaz?

CLARA (*halkan*) Igen.

MARTIN Találkoztál egy férfival, aki-ről nem tudtam, kicsoda. Nem akartam tudni.

CLARA Még mindig nem tudod, ki volt?

MARTIN Nem.

CLARA Akarod tudni?

MARTIN Nem. Csak egyet szeretnék tudni: miért tetted?

CLARA Nem tudom, miért. Erről nem akarok beszélni. Olyan volt, mint valami betegség — hamar elmúlt.

MARTIN Fáj, ha erről beszélsz?

CLARA Igen, fáj — rosszabb, mint Lieselotte halála.

MARTIN Ne beszéljünk róla. (*Más hangon*) még mindig semmi hír a gyerekekről.

CLARA Nem — még semmi. Albert biztosan nem fejezte be a sétáját a feleségével és a gyermekkel. Át a parkon, a halastó körül; kávé és kalács a vendéglőben; egy fénykép a Barbarossa-emlékműnél; vissza a parkon át, a halastó körül, a kilátótoronyba, ismét egy fénykép; a látóhatár éles vonala, amelyből a templomtornyok úgy válnak ki, mint elsüllyedt hajók árbócai, s az egyes házak, mint hajóroncsok. Albert fiam: már kész



ember volt, amikor világra jött; barátságos, intelligens, önzetlen — és mindig tudta, ha valami bántott; kijött hozzám a konyhába, a nappali szobába, vagy leült az ágyamra, kirakta a passziánszot elé, a kártyából mosolyogva ráemelte a pillantását, s mintegy véletlenül megérintette a karomat. Kész. Iskola, egyetem, hivatás; egy csinos asszony, egy kedves gyermek, egy jó férj — húsz év óta vasárnaponként fénykép a kilátórnyóból, a lencse abahnweileri templomtoronyra irányítva: a fénykép ötven-szer ötvenre felnagyítva — aztán a nagyítóüveggel gondosan megvizsgálva: ha egyszer megnézed ezeket a felvételeket eláll a lélegzeted — a harmincéves apa, akít a templom melletti kertben látsz, most ötven; a tízéves fia harminc, játszik a tízéves fiával — a sütemény mindig ugyanaz: szilvával és tejszínhabbal töltve — hogy nőnek, nőnek a fák, aztán kidöntik őket — mások nőnek magasra: így keveset változik Bahnweiler arculata. *(Izgatottabban)* Láttad egyszer a képeket, mindet egymás után: ezer darab van — ezerszer Bahnweiler vasárnap délután, a kilátórnyóból fényképezve — a tyúkok a pataknál, a felirat a toronyóra körül, amelyet talán még senki nem olvasott el: „Már később van, mint gondolod.“ Bahnweiler esőben, napsütésben, hóban, háborúban és békében: egy falu, amilyen százával van ezen a halálos síkságon. Albert fiam... pontosan félhétkor vízszater vasárnapi sétájáról — félhét után öt perccel telefonálni fog, vagy már itt is lesz egy taxival. Hány óra van?

MARTIN Háromnegyed hat.

CLARA Még ötven perc, aztán hallok Albert hangját, talán érzem már a kezét, látom a szemét. Joseph későn jön haza, biztosan egy lánnyal van a városban. Nagyon későn jön, talán csak reggel: fáradtan, mogorván, azzal az arckifejezéssel, mint hatéves korában, amikor reggel költögettem, menni kell az iskolába. Ez az arckifejezés, amely majdnem megörjített, mert leritt róla a nemtörődöm-ség; ilyen maradt az arca délután háromig; ha a házfeladatát, legalábbis lát-szólag, befejezte, megváltozott az arca — emlékszel? Világosság ömlött el rajta. Joseph szerette a délutánokat, az estéket és az éjszakákat — elvégezte a kötelességét, egykedvűen és mogorván, de elvégezte; délután háromig alig nyitotta ki a száját — emlékszel, hogy haragudtak az iskolában, amikor egy alkalommal három hétig nem is válaszolt? Joseph — egy lánnyal van a városban, hajnal előtt nem jön haza. Ót már nem látom meg, szegény kicsikémet, soha többé. Iskola,

háború, iskola, munka — kész. Felkeres-
ted-e valaha az irodában, hogy lásd, ho-
gyan dolgozik? Hogyan diktálja a leve-
leket? A tekintete kemény és sötét a
nemtörődömségtől — és álltál-e valaha
a kapunál, amikor kilép lent a portás
mellett? Ez a gyerek — talán ma hama-
rább érkezik haza... esetleg táviratoz-
nod kellene a háziasszonyának, hátha
tudja, merre van.

MARTIN Már táviratoztam, bár...

CLARA *(gyöngéden)* Semmi bár, Mar-
tin. A bár nem olyan szó, amelyet egy
haldoklónak mondanak. Táviratoztál az
asszonyoknak — mindenre gondoltál. Cla-
rára is, igaz? A hazudozásban olyan volt,
akárcsak te. Nem tudott hazudni, ő, aki-
nek olyan szüksége lett volna a hazug-
ság művészetére; a mosolya bolonddá
tette a férfiakat — bolonddá tett min-
denkit maga körül, játszott az emberek-
kel — amíg rá kellett jönnie, hogy nem
vadász, hanem üldözött vad; elfogták,
félénken kuksol a csapdában, megszel-
dítve mossa a pelenkát, főzi a levest,
hozza a papucsot; drága kis madaram,
a szárnya le van metszve, szemének ra-
gyogó fénye megtört. Hősök, mellükön
a legvadabb kitüntetésekkel, sirtak az
ablaka alatt, ifjú költők írtak neki hosz-
szú leveleket — férfiak, akik a halálba
indultak, senki másra, csak óra gondol-
tak, és most — de Clarának otthon kel-
lene lennie, nem?

MARTIN Igen, igazad van, odamehet-
nék, megnézhetném, hogy...

CLARA Ne, maradj, maradj itt mel-
lettem. Lorenz megjön nemsokára. Éppen
Lorenz lesz itt elsőnek — Lorenz,
néha már azt sem tudom, milyen a kül-
seje. Láttam-e valaha, az enyém volt-e
— mit tett, amikor ötéves volt? Nem tu-
dom. Mikor tízéves lett, mindig útnak
indult — anyu régi esernyőjével leugrott
a tetőről... mindig csak úton, árkok-
ban, barlangokban, fák tetején — és az-
tán a vitorlázóiskolában... repülés,
majd a háború, repülés — béke — nem
tudom; hol volt az én fiam? Fogság, há-
ború, fogság, béke — kenyeret sem adtam
neki mindennap, amikor még gyerek volt.
Látom minden gyermeknek a kezét.
A kezeket, amelyekbe kenyeret tettem
meg almát, csokoládét — piszkos keze-
ket, amelyeket megmostam — de az ő
kezét nem látom. Sohasem nyújtotta fe-
lém, hogy kapjon valamit. Csak néha
kellett neki egy és más: dió, madártoll,
kövek — egy repülőmodell. Az iskola-
táskája — volt neki ilyen?

MARTIN Nem nagyon használta a táská-
ját.

CLARA Látni fogom, Martin, nemsokára — éppen öt elsőnek.

MARTIN Olyan biztos vagy, hogy Kramer elhozza?

CLARA Egészen biztos vagyok abban, hogy Krámer magával hozza.

MARTIN Igen, mindig jó barát volt. Mint egyetemi hallgató is. Örökké csodáltam. Valami egyenes, becsületes volt benne, s bármikor kész volt...

CLARA *(félebeszakítja)* Különös, szavaid úgy csengenek, mintha betanultad volna a szöveget. Akkor sem tudsz hazudni, ha magad se tudod, hogy a kiejtett szavak hazugok. Még ezeket a hazugságokat is észreveszem.

MARTIN Kramer? Miért is hazudnék, ha róla beszélek?

CLARA Hazudsz, anélkül, hogy tudnád. Még mindig ragyogó a külseje — igen. Bizonyára jó barát. Becsületes, te megcsodálsz. Olyan kín nekem ezt hallani — fáj.

MARTIN Fáj? Úgy fáj, mint az, amiről éppen beszélgetni kezdtünk?

CLARA Jobban. *(Halkabban)* Sokkal előbb ismerted őt, mint engem, igaz?

MARTIN Együtt jártunk iskolába, együtt voltunk katonák, a háborúban ugyanannál a századnál, együtt tanultunk az egyetemen, ugyanazon a napon vizsgáztunk, és tudod, hogy éhenhaltunk volna, ha ő akkor nem segít.

CLARA Igen, tudom.

MARTIN Te ismerted, mielőtt megesküdtünk volna?

CLARA Nem, én csak a te barátodként ismertem meg. Később, már három éve házasko voltunk. Albert már megszületett, Lieselotte útban volt. Virágot hozott nekem, amikor Lieselotte a világra jött. Akkorjában a főnöke voltál.

MARTIN Most ő az én főnököm.

CLARA Elnök lett, és elhozza nekem Lorenzet.

MARTIN Nagy áldozat tőle. Meg kell értened, hogy mit kockáztat ezzel.

CLARA Mindent kockára tette, hogy elhozhassa Lorenzet. Megmondtad neki, hogy én — amit az orvos mondott?

MARTIN Azt mondtam, hogy nagyon komoly a dolog.

CLARA Mikor beszéltél vele?

MARTIN Miután a pap elment. Egy félórája.

CLARA Mennyi idő kell autóval Bahnweilerig?

MARTIN Talán húsz perc, nem több.

CLARA Akkor húsz perc múlva itt lesz, esetleg hamarabb is. Tíz percre mint elnöknek is szüksége van, hogy kihozza Lorenzet. Isten azzal büntet, hogy

nem láthatom Lorenzet anélkül, hogy Kramert is lássam.

MARTIN *(halkan)* Kramert?

(Csend, amelyen különös élességgel áttör egy bizonyos zaj: gyerekkacagás, ping-ponglabdák, kávéskészlet zöreje)

MARTIN *(halkan)* Clara, miért?

CLARA Mert szeretlek — s mert ő jön — de te tudhattad volna anélkül, hogy én megmondjam. És talán alkalmas lesz arra, ami nekem sohasem adatott meg: hogy egy embert igazán megismerj. Engem. Engem, akit szeretsz. Ne hagyjuk ezt? Vannak dolgok, amelyek csak akkor válnak borzasztókká, ha kimondják őket.

MARTIN Nem, beszélj.

CLARA Órák, napok — ha az órákat és napokat összeszámolom, akkor hónapokat, talán éveket voltál egyedül. Ivás? Sétálás? Igen, tudom — de ebben az időben gondolkodtál, beszéltél — mire gondoltál, kívül beszéltél? Nekem harminc másodpercig sem tudtál arról beszélni, mit gondoltál és tettél ebben az időben.

MARTIN Lehet, hogy beteg voltam. Megbetegedtem az utalattól. Mindig azt gondoltam: van feleségem, vannak gyerekeim, van hivatásom, amely eleget jövedelmez, hogy ruházzam és tápláljam őket. Több kívánságom nem volt. Kötelesség, munka, feleség, gyerekek — de az asszony nem volt az enyém, a gyermekek sem, s amikor a hivatásom büntettek elkövetésére kezdett kényszeríteni, feladtam. Utalat, véres törülközők a rendőrgyűzők öltözékében — a munkások mint vakondok túrtak az udvarban, hogy egyre újabb pincéket ássanak, pincéket. Ez volt az az év, amikor Lieselotte meghalt, s te mindig kerülted a tekintetemet — az év, amikor Lorenz elment hazulról.

CLARA Akkor szerettelek a legjobban — ha van ilyen jobban-nemjobban —, és éppen akkor, abban az időben, Lieselotte halála után...

(félebeszakad)

MARTIN Mi volt akkor, abban az időben?

CLARA Akkor kezdted inni. *(Halkan)* Ez a szenvedély olyan volt, mint az országos eső, tartós és csöndes. Minél ittasabb voltál, annál csendesebb lettél. S amikor aludtál, olyan nyugodt volt az arcom. Gyakran föléd hajoltam, éjszaka, sokáig — kerestem az arcomban a keserűséget, amelyet kislányom halála miatt éreztem, de semmit sem találtam, sem keserűséget, sem haragot — föléd ha-



joltam, mint akkor, harmincnyolc éve a Belvedere szállóban, amikor holtfáradtan elaludtál mellettem, s hogy fel ne költselek, óvatosan kivettem az égő cigarettát a kezedből. A szoba, halványzöld tapétákkal, valamelyik herceg képével a falon; a herceg túl kicsi volt a rajta levő súlyos egyenruhához képest; úgy festett, mint valami gézengúz kölyök, aki belopakodott az álarcosbálba... Amikor föléd hajoltam, olyan voltál, mint húsz évvel azelőtt — mint valaki, aki nem ismeri a halált. De én, én ismertem: bennem volt. Sötétben és keserűen, cseppenként szívtam magamba...

MARTIN Nem mindig aludtam, amikor föléd hajoltál; néha éreztem az arcodat, közel az enyémhez; olyan idegennek éreztem, hogy félttem kinyitni a szememet és rádnézni. Nem akartam látni, amit látnom kellett volna.

CLARA Ki kellett volna nyitnod a szemed: erre vártam.

MARTIN Nem akartam — és úgy intéztem, hogy az ágyad üres volt, amikor hazaérkeztem — vagy pedig aludtál, de én nem hajoltam föléd. Nem gyűjtöttem villanyt — halkan levetkőztem a sötétben, s mire fölébredtem, az ágyad ismét üres volt. Sokáig tudtam aludni. Az a kevés megbízatás, amit kaptam — arra délután is elég idő volt. A tárgyalásokra nem mehettem el. A gallérom kifoszlott, s az lett belőlem, amit a legkevésbé szerettem volna: zugprókátor. Az embereknek, akik mellettem álltak a sőtésnél, tanácsokat adtam — egy pohár sörért, pálinkáért. Koszos kocsmasztalokon fogalmaztam beadványokat, folyamodványokat, órákig ültem az Ottonenwallnál irodámban, s Lorenzre és Lieselottéra gondoltam. Ha Kramer nem lett volna. Segített nekem. Fedezett.

CLARA S megkapta a helyedet.

MARTIN Nem haragudtam ezért rá. Akkoriban, Lieselotte halála után, Benjamin Hufs gyakran jött az irodába, s elmondta, mennyire csodál engem. S amikor behívták katonának, azt mondta, hogy azért fog harcolni, amit én testesítek meg.

CLARA S később elesett — de nem azért, amit te testesítettél meg. Amikor megtudtam, hogy halott, örültem annak, hogy ismerte Lieselottét — a testét, és sokkal, sokkal többet, mint ennyit.

MARTIN Örültél?

CLARA Igen, örültem. Először megijedtem — később, amikor elesett, akkor örültem, ha erre gondoltam. Sohase mondtad, hogy az irodádban járt.

MARTIN Sohasesm beszélt Lieselottéről, egyetlen egyszer sem. Jogról beszélt

nekem — s én kellett, hogy meséljek neki a jogtalanságról. Néha meghívott egy kávéra, egy kis üveg pálinkát hozott nekem, cigarettát vett — feltűnés nélkül tette, nehogy megsértsen — nem tudta, hogy engem már semmivel sem lehet megsérteni. Ilyesmivel nem. De sohasem beszélt Lieselottéről.

CLARA Vannak dolgok, amelyeket neked sehogyszem lehet elmondani. Én voltam, aki megbántottalak, igaz?

MARTIN Igen. Mert nem értettem. Szerelem? Hiszen engem szeretted?

CLARA Igen. Valami más volt. Keserű és haragos lettem. A halál volt az oka. Ki akartam szállni ebből az időből, az életemből, és sikerült. Délutánokat és estéket olyan helyeken töltöttem, amelyek kívül estek életemen és az időn; máshol telt az idő, máshol éltem az életem.

MARTIN Önámítás. Az idő ott telt, ahol voltál, s ott élted az életed, ahol voltál; máshol semmi nem volt belőled, semmi. Néha reménytelenül jöttem haza, korán, már három, négy óra felé. A gyerekek kenyeret kentek, ittak valamit: kakaót vagy teát, azt kérdezték, hol vagy, s én ráztam a fejem; nem tudtam. Albert tizennyolc volt akkor — Clara... ő...

CLARA Igen, tudom: Clara tíz éves volt, Joseph hat; tudom, tudom; amikor hazaérkeztem, az idő — amelytől, azt hittem, megmenekülök — kétszeresen, háromszorosan rámtört; belelegeztem ezt az időt, szinte megfulladtam. A gyermekek — nem tudták, mi történt, vagy?

MARTIN Nem, nem tudták, s mégis bajt sejtettek: sötét csend ülte meg a szobákat, félelem lapult a folyosókon, csendben gubbasztottunk, ittuk a teát, s rágtuk a kenyeret.

CLARA A baj közel volt. Gyakran arra gondoltam, leugrom, mint egy suhanó repülőről; le a levegő kék óceánjába — de ő megakadályozott. Félt téled.

MARTIN Félt téled? Kellott valaha is valakinek télem félnie?

CLARA Nem is tudod, milyen rettenetes vagy.

MARTIN Rettenetes? Én?

CLARA Igen, mert — mert jó vagy.

MARTIN Jó? Ó, valóban nem ismersz. Néha felvittem egy-egy nőt az irodámba. A pincérrőt a kiskocsmából.

CLARA Te?

MARTIN Igen. Vettem egy üveg olcsó bort, süteményt, egy pár cigarettát. Ittük a bort, ettük a süteményt, szívtuk a cigarettát, s én fogtam a kezét. A fejemet néha az ölébe hajtottam, s behunytam a szemem, neki pedig mesélnie kellett valamit; a gyerekkorából; egy halászfa-

luban nőtt fel, s amikor felülről halkan beszélt hozzám, éreztem a tengeri fű szagát, a halakét, hallottam a nyaralók kacagását, a vihart és a hullámtörést; vagy pedig órák hosszat sétáltam vele a part mentén, fenyőerdőkben, mocsaras réteken, bementünk ősszel az elhagyott nyaralóházakba, s felkutattuk az otthagyt cigarettát, bormaradékot, konzervet, tüzet gyújtottunk idegen házak kályháiban, miközben zúgott a vihar, és a hullámok bömböltek — hallottam hazatérni a halászbárkákat, láttam a férfiak fáradt arcát, a lámpások fényében a friss vért az ezüstös haltesteken — de amikor felemelkedtem, s magamhoz akartam szorítani, nevetett, lerázta magáról a kezem, s azt mondta: „Hagyj, ez nem talál hozzád”, s én vele együtt kacagtam.

CLARA Kacagtal? Ha arra gondoltál? Kacagás.

MARTIN Igen, kacagnom kellett, nem tehettem mást. Aztán hazamentem, teát ittam a gyerekekkel, segítettem nekik a házfeladatoknál, a tükör elé álltam, s kissé büszke voltam kifoszott galléromra és Benjamin Hufs hódolatára. A fiaim megnöttek, tudtam velük beszélni. Jött a háború — egyik nap te is megint itt voltál.

CLARA Visszatértem, mert ő elment. Boldog voltam. Azt kívántam, bárcsak esne el a fronton. Szerető soha nem kívánta így a szeretője halálát. Gyűlöltem, mert téged csalt meg. Számtalan levelet írt; csak azért bontottam fel őket, hogy megtudjam, szabadságra jön-e haza, s ha jött, elutaztam.

MARTIN Miért nem beszéltél velem?

CLARA Miért nem nyitottad ki a szemed, amikor föléd hajoltam? Én nem tudtam ezt megmondani. Rájöttem, hogy rosszabb erről beszélni, mint elhallgatni. Malomkövek, gondoltam magamban; az egyik a nyakamba volt kötve, s én zuhantam, zuhantam feneketlen mélységekbe, el sötétségek, szörnyalakok mellett, a bűz tartományain át, mind mélyebbre. Kacagtal — azt mondod, kacagnod kellett, én pedig gratulálok neked azért az asszonyért, aki veled kacagott. Mi együtt soha nem kacagtunk.

MARTIN Azt mondod, mi igazán Kramer volt?

CLARA Igen, ő.

MARTIN S ki volt az oka?

CLARA Nemcsak Kramer. Ő kezdte. Évekig követett. Lieselotte születésétől a haláláig. Érted? Tizenhét évig — sose szerettem. Az első naptól kezdve tudtam, hogy téged csap be, téged lop meg. Mondatok, amelyeket te mondtál, gondolatok, amelyeket te gondoltál, tűntek fel a be-

szédeiben és írásaiban. Úgyes volt — nem láttál át a szítán, amikor az utálatodat növelte, hogy megkaphassa a helyedet? S hogy támogathasson bennünket... te küldtél hozzá; hiszen segített. Gyakran kellett hozzá mennem, s én elkeseredett és dühös voltam a gyerek halála miatt, féltem a megaláztatás érzésétől, amellyel a halálát fogadtad.

MARTIN Igen, én küldtelek hozzá. Segített nekünk.

CLARA Rossz, hogy most tudod meg?

MARTIN Olyan, mint Lieselottéval. Most már tudom. Nem akartam — de úgy látszik, meg kellett tudnom. Barátom, csaknem ötven esztendeje ismerem. Azt mondtad, az Istennel megbékéltél — de az emberekkel még nem? Nos, én sohasem szerettem az embereket.

CLARA Te, én azt hittem, hogy szeretted őket. Olyan jó, olyan barátságos voltál, és nem haragudtál soha senkire.

MARTIN Nem szerettem az embereket; talán a barátságatlanságra sem érdemesítettem őket. Hogyan? Amikor a jog jogtalansággá változott — akkor igazolva láttam velük szemben érzett ellen-szenvemet; úgy támolyogtak, mint a legyek, rámásztak a szemétre. Pénz, becsület, tisztelet, siker — mint a piszokra, úgy szálltak rá. Téged szerettelek — a gyerekeket, a pincérnőt, Hufs Benjaminget — és Bechert, tudod, a papot, akinek nem volt szabad többé prédikálnia — néhányat ivópajtásaim közül, amikor a kifoszott gallérú ügyvéd voltam.

CLARA Krameret nem?

MARTIN Láttam ajkának a remegését, kezének a reszketését, szemének a csillogását, amikor kinevezték elnöknek; ugyanaz az ajkremegés, kézreszketés és szemcsillogás — amikor hadnagy lett, amikor húsz évvel később utódommá lépett elő. Szeretni? Nem. A gyerekek közül Lorenzet szerettem a legjobban.

CLARA Őt? Én azt gondoltam, Lieselottét.

MARTIN Ő más; ő mintha üvegkoporsóban feküdne. Kislányom. A friss esti lap illata, egy teraszon, egy őszi délutánon — másodpercek. De Lorenz — ő következetes.

CLARA Tolvaj.

MARTIN Tolvaj és család. A fiam. Lehet, hogy megérezte, mennyire megvetem a törvényt. Sohasem mondtam ki, de biztosan sejtette, s eszerint cselekedett.

CLARA Te megvetted a törvényt?

MARTIN Igen. Nem tudtad? S nem szerettem az embereket. Talán teljesül még a kívánságod: megismeresz engem. *Iustitia* — valaha márványba metszett



szerető — hüvös és szép volt. Átöleltem, mint ahogy a hajdani fiatal pap Zeuszt, Athénét ölelhette — de még nem értem el a negyven évet, s tudtam, hogy a karom üres, mintha habot öleltem volna. A fecsegők győznek — nagyzolók uralják a világot — ostobafejűek határozzák meg a bölcsességet, s hiúság önti el a hatalmasokat. Te, te maradtál nekem s a gyerekek.

CLARA Én igazán megmaradtam?

MARTIN Igazán megmaradtál nekem. Hiszen már húsz éve mindent tudtam — vagy mégse maradtál meg?

CLARA A tied maradtam. Olyan boldog vagyok, hogy tudom — megvetted a törvényt, nem szeretted az embereket, s a pincéernőt felvitted a szobádba — végigsétáltál vele a homokparton, láttad a halak világos vérét ezüstös testükön, tüzet gyújtottál idegen kályhákban. Így legalább tudok valamit rólad.

MARTIN Valamit?

CLARA Nem sokkal többet. Mit ismeretek? A testedet. Leginkább a kezedet. Az arcod, az írásod, a járásod. Hogyan eszel, iszol, hogyan mosolyogsz, hogyan lélegzel alvás közben; a hangodat — a cigarettát, amelyet reggel az ágyban elszívsz — ahogy a csészét a szához emeled, ő... *(Gyorsan közeledő autó zaja, amely hangos fékezéssel megáll a ház előtt)* Lorenz! Kramer! *(Halkabban)* Nem méssz a kapuhoz?

MARTIN A kapu nyitva van. Megtálálják az utat.

(Ajtók nyílnak, csukódnak, sebes léptek zaja a lépcsőn, a szoba ajtaja kinyílik)

LORENZ Anya, igaz, hogy te —

CLARA Igaz. Gyere, ülj le, vagy térdelj az ágyam mellé, akkor közelebb vagy hozzám.

KRAMER Sajnálom, de ki kell tartanom amellett, hogy a szobában maradhassak.

CLARA Igazán kitart mellette? Akkor vigye el ismét a fiút.

KRAMER Martin, hiszen tudod, magyarázd meg neki.

MARTIN Mindent megmagyaráztam. Valóban kitartasz amellett, hogy...?

KRAMER Nem értem. Ez volt az egyetlen kikötésem.

CLARA Egyedül akarok maradni vele. Egyedül. Beszélnem kell vele.

KRAMER Remélem, tudja, hogy mit kockáztatok.

CLARA Tudom. Menjen. Hagyjon bennünket magunkra. Martin, menj te is egy pillanatra. Ne sokáig. Hagyjatok ben-

nünket. *(Léptek, az ajtó becsukódik. Majd Clara halkán tovább)* zárd be az ajtót. *(Rövid szünet után)* Gyorsan, zárd. *(Lorenz feláll, megfordítja a kulcsot a zárbán)* Itt, nyisd ki a fiókot. Pénz van benne. Nem, ne számold. Sok van. Vedd el. És itt az autókulcs, mennyi idő kell a határig?

LORENZ Egy óra múlva ott lehetek. CLARA S aztán? Van valaki ott kinn, aki segítsen?

LORENZ Brüsszelben van egy barátom. Dumerau, megvan a címe. Ő majd segít. De ruha kellene. Nézd csak.

CLARA Menj apa ruhásszekrényéhez. Gyorsan. *(Lorenz kinyitja a szekrényajtót)* Igen, vedd azt, a szürkét; gondold a cipőre, a nyakkendőre, gyorsan, öltözz át, gyorsan. Vegyél egy kalapot is, a szürke felöltőt, ne felejtse el a kesztyűt; nem, az ingek jobb oldalt vannak... Igen, ott. Gyorsan, gyorsan. *(Megfelelő zajok, miközben Lorenz átöltözik)* Gyorsan, fiam, gyorsan.

LORENZ De beszélni szeretnék veled; apával is.

CLARA Beszélj velem. Most, hogy átöltöztél, van elég időnk. Zsebedben a pénz? Az autókulcs is? Egérutat szerkeszted neked. Ritkán látalak — gyere ide. *(Még halkabban)* Tizenhat éves voltál, amikor a háború kitört, tizennyolc év telt el azóta, s ebből a tizennyolcból nyolcat a börtönben töltöttél.

LORENZ Kilencet, anya, pontosan kilencet.

CLARA Kilenc év a kilenchez. Kilenc év börtön kilenc év szabadságért. Kifizetődött? Nem volt túl magas a kamat?

LORENZ Ezt sose kérdeztem magamtól. Hogy kifizetődött-e? Nem tudom. Az üzletek kifizetődnek vagy nem. Én nem kötök üzletet. Én csak repülni akarok, repülni. Nem akarok álmos üzletemberekkel Londonból Brüsszelbe átrepíteni vagy Berlinből Párizsba, mint valami sofőr; nem akarok bombákat ledobni vagy menekülő asszonyok feje fölött löni. Repülni szeretnék, egyesegyedül. Amilyen magasra csak lehet, anya, és egyedül — érted? Soha nem kérdeztem magamtól, kifizetődik-e egy repülőt lopni vagy pénzt, hogy kibéreljek egyet. *(Nevet)* Még azt sem vettemek a szemükre, hogy lecsuknak, ha elkapnak. Kifizetődő — ez olyan szó, amelyet nem ismerek. Egyedül a felhők fölött — kifizetődik? Igen, anya, s vállalom az árát.

CLARA Újra meg fogod tenni.

LORENZ Mindig. Megéri. Néha percekig repülsz fehér felhőcskéik, báránypelátócskéik nyájai között, anya, s én mindig azt figyelem, nem fedezek-e fel valame-

lyik nap egy angyalt, legalább egy egészen picurkát. Eddig még nem találtam. Lehet, hogy egy napon találkozom Lieselottéval, a testvéremmel, fent egy felhő tetején. Ó talán megért majd.

CLARA Mi nem értünk meg?

LORENZ Nem. Azt kérdezitek, kifizetődik-e. Kifizetődik egymást szeretni? (Rövid szünet) Hallgatsz. Úgy látszik, nem fizetődik ki. Kifizetődik talán házasságot kötni, gyermeket szülni, aztán meghalni? (Rövid szünet) Hallgatsz. Úgy látszik, nem fizetődik ki. Hogy lépjek meg innen?

CLARA Az ablakon át. A garázs nyitva van. Ne gyűjtsd be a motort. Told el a kocsi Buntemannig a sarkon, csak ott gyűjts be. S ne vezess túl gyorsan. Én majd geréputat szerzek.

LORENZ Mennyit?

CLARA Meddig engedtek ki?

LORENZ Nyolcig.

CLARA Két óra. Eggyel többet biztosíthatok. Elég?

LORENZ Elég. Köszönöm, anya. Valóban meg fogsz...? Ez igaz?

CLARA Valóban meg fogok. Igaz.

LORENZ Nem bírom elhinni.

CLARA Lieselottéről elhitted volna?

LORENZ Nem.

CLARA Az ember sohasem hiszi el.

LORENZ Nem. Soha. Én sohasem hittem el. Sem Kluhról, sem Hutikról. Meghaltak, az egyetlenek, akik barátaim voltak, de a legkevésbé Lieselottéről hittem volna. Reggel még a házfeladatnál segített, aztán pingpongoztunk — s ebéd után elmentem a Gruhlsbergre vitorlázni; csak három órát maradtam ott, s mire visszaértem, meghalt. Egy részeggel találkoztam lent a fasorban, tántorgott, nekiesett a járda szélének, s bementem Hövelsékhez, hogy mentőkocsiért telefonáljak; aztán hazajöttem, s lent a kert kapujában megéreztem: szerencsétlenség, szerencsétlenség — Lieselotte halott volt. Csönd — csak a sírásodat hallottam — olyan nap volt, mint a mai. Mikor is történt?

CLARA Tizennyolc éve.

LORENZ Nem igaz.

CLARA De igaz. Hidd el; most pedig menned kell. Csókolj meg. Lehet, hogy még látjuk egymást, egy bárányfelhőn, nemsokára. Gyere még egyszer ide — olyan ritkán láttalak — hol voltál ennyi ideig — harmincnégy éves vagy. Nem lehet igaz.

LORENZ De igaz, anya, igaz kell hogy legyen. ott áll a cédulán a cellámban.

CLARA Volt iskolatáskád? Nem emlékszem már.

LORENZ (nevet) Volt, anya, biztosan — én az Albertét kaptam. Nem emlékszel, rókabőrrel volt bevonva?

CLARA Ó, az volt a tiéd?

LORENZ Igen. Bocsáss meg, hogy olyan ritkán voltam itthon. Köszönöm neked. Apa — nem látom többé?

CLARA Szeret téged — a gyerekek közül a legjobban. Én tudom. Őt még fogod látni.

LORENZ Ha visszahoznak, ez alkalommal bilincsben. Őt év — hatért. Az ár egyre emelkedik. Üdvözöld apát és Albertet, Clarát, Josephet. Rég nem láttam őket, látogassanak egyszer meg. Üdvözöld őket. Viszontlátásra, anya.

CLARA Egy felhő tetején.

(Lorenz felugrik az ablakpárkányra, onnan a garázstetőre. Aztán csend. Zajok, mint a játék kezdetén. Martin és Kramer az ajtó előtt suttognak)

CLARA (kiált) Martin!

MARTIN (kinnről) Bejöhetek?

CLARA Igen, hozd a szobaajtó kulcsát, és nyisd ki.

KRAMER (kinnről) Hol van Lorenz?

CLARA Itt van nálam.

(Az ajtó kinyílik)

CLARA Hagyj három percig egyedül Kramerrel.

MARTIN Három perc huszonhat másodpercig — tovább nem.

(Az ajtó nyílik és csukódik)

KRAMER Hol van Lorenz?

CLARA Elment. Nem látod?

KRAMER I látom. De feltételezem, hogy ez csak tréfa.

CLARA Nem tréfa.

KRAMER Miért gyötörsz?

CLARA Mindig ajándékot ígértél, de én sohasem fogadtam el. Emlékszel? Most szeretnék egy ajándékot. Túl drága?

KRAMER Tudod, mint jelentene, ha elmenne.

CLARA Elment. Az ajándékot máris elvettem. Ki van fizetve. Olyasmint kérek most tőled, ami már nincs meg. Lorenz elment, s vele az elnökség.

KRAMER Elfogjuk.

CLARA Nem fogjátok el, ha megvárod, amíg az én kis Ikaroszom biztonságban van.

KRAMER Biztonságban? Meddig? Két óra hosszát, egy félét, egy hetet? A fiú meg van bolondulva, s az ilyet ha-



mar elkapják. Egy hétért, egy hónapért ekkora árat?

CLARA Ne számolgass, Kramer, ez nem üzlet. Nem érdemes. Gruhlshofra gondoltam, akkorjában. A mennyországot ígéretted nekem, csak hogy viszontláthass. Most itt van a viszontlátás, és én kérem az árat.

KRAMER Vizszontlátás tizenkilenc év után.

CLARA Tizenkilenc? Mindig azt hittem, tizenyolc. Jó, viszontlátás egy öreg-asszonnyal.

KRAMER Hogy milyen öreg vagy, az nekem mindegy. Rögtön elindultam, amikor Martin felhívott. Negyven perc sem kellett, hogy Bahnweilerbe érjek, Lorenz kihozzam s idejőjkek.

CLARA És azért jöttél ide, hogy őrizzed, vagy hogy engem láthass?

KRAMER Nem tudom... Talán mind a kettőt akartam.

CLARA Két legyet egy csapásra — ezt így mondják. De sohasem sikerül, Kramer — soha; fogadd el, azért jöttél ide, hogy engem láthass — semmi másért. Lorenz elment — mit számít. Annyira ragaszkodsz ahhoz, hogy elnök legyél?

KRAMER Mindjárt a legnagyobb árat követeled. Nem is sejtjed, milyen nagy.

CLARA Nekem alacsony ár; olcsó, akár a végkiarúsítás; leszállított árak feleségek számára, akik vikendházakban olyasmibe bonyolódnak, amit szerezlemnek neveznek.

KRAMER Ne beszélj így. Én szerettelek — s még mindig szeretlek.

CLARA De az árat nem akarod megfizetni?

KRAMER Az árat? Nem akartalak megvásárolni.

CLARA Miért ne? Nem lett volna tisztességesebb, mint halálos komolysággal és komor lélekkel abban a pénzben átvenni a fizetséget, amely Lieselotte halála után bennem felhalmozódott; kis kerek haláldarabokat adtam neked. Keserűség, harag, gyász... Miért nem neveltünk soha együtt, Kramer? Még csak nem is mosolyogtunk. Próbálj mosolyogni, Kramer, gyerünk, vagy ne vess, ha tudsz; fizesd meg az árat, és ne számolgass. Ne légy fősvény.

KRAMER Valóban meg fogsz halni?

CLARA Miért kérde? Nem hiszed? Légy őszinte — nem látod?

KRAMER Elhiszem — látom, hogy meg fogsz halni. Annyira fontos neked, hogy a fiú szabad legyen, vagy — boszszúnak szántad?

CLARA Nem bosszú, Kramer, hidd el nekem. Menj, fizesd ki az árat, s hagyjál, fáradt vagyok.

KRAMER A hivatalomat egy bolond szabadságáért. Ha legalább a teljes szabadsága lenne — de mennyi lesz? Egy nap, kettő — esetleg egy hét. Üres csekkel fizetni valamiért, aminek az árat nem ismerem. Érted? Nem könnyű.

CLARA Fáradt vagyok, s a három perc letelt. Add meg nekem, amit kértem, és menj.

KRAMER Tizenhét évig vártam rád — négy hónapig voltál nálam —, és ismét tizenkilenc évig vártam, hogy három percig nálad lehessek. Csókolj meg.

CLARA Miért?

KRAMER Add a kezedet.

CLARA Miért? Ha akarod, tessék. (Rövid szünet) Mondj igent, s legalább lesz egy kis igazolásom: hogy szeretted.

KRAMER Te sohase szeretted?

CLARA Nem. Sohasem szerettelek. Csak a bennem felhalmozódott fekete pénzzel fizettem: gyázzal és keserűséggel, félelemmel és haraggal (halkabban), ó, miért habozol? Miért hagysz ennyit alkudozni?

KRAMER Jó, megfizetem, amit kérsz. Martin — tudja?

CLARA Tudja.

KRAMER Miért? Miért kellett tudnia? Nem lett volna muszáj — de mégis: így könnyebb.

CLARA Könnyebb? Hogyan?

KRAMER Szereti a fiút, nem? Nos, akkor neked és neki ajándékozom szabadságának egy-egy felét. Add ide még egyszer a kezed.

CLARA Itt van, Kramer, tessék. Mosolyogsz... most —

(Rövid csend, majd Kramer léptei, a szobaajtó kinyílik, és Kramer léptei eltűnnek a házban; a kapu becsapódik, s egy autó motorjának a berregése hallszik)

MARTIN Négy perc, Clara. Néztem az órát.

CLARA Ennyire volt szükség, Martin.

MARTIN A fiú elment. Úgy beszéltem volna veled.

CLARA Hiszen te viszontlátod még. Gyorsan el kellett tűnnie. Mindnyájatókat üdvözöl. Adtam neki pénzt, az autókulcsot, felvette a szürke öltönyödet; a rabruhája ott van a vállfán a szekrényben. Hány óra, Martin?

MARTIN Öt perc múlva félhét.

CLARA Tíz perc múlva telefonál Albert — vagy már itt is lesz. Elmehetne Claraék felé. Vajon mi lehet vele?

MARTIN Bizonyára ő is a városban van.

CLARA Olyan fáradt vagyok. Érzem, hogy vége a fegyverszünetnek.

MARTIN Fájdalmaid vannak?

CLARA Nem, csak fáradt vagyok. Menj át, Martin, hozd ide a telefont, kapcsold be itt. Menj, gyorsan. *(Martin kiszalad a folyosóra, visszatér, bekapcsolja a telefont. Clara tovább)* Milyen rég, hogy a telefon az ágy mellett volt. Rég, ugye?

MARTIN Húsz éve, Clara. Amikor a halálra ítélt fiút védtem, akkor szereltem fel ide a kapcsolást.

CLARA Mit csinált?

MARTIN Annyi idős volt, mint Lieselotte. Tizenhét éves. Kommunista. Öten agyonütöttek valakit, akiről azt hitték, hogy elárulta őket. Mindet kivégezték. A fiút, akit védtem, Valentin Mobrechtnek hívták, emlékszel még? Én voltam az egyetlen, aki bemehettem hozzá a cellába. Néha az éj kellős közepén hívatott, s én mentem. Engedély nélkül. Kramer fedezett.

CLARA Igen, emlékszem. Akkortájt nem volt pénzünk, és huszonhárom márkába került, hogy ide kapcsolattuk a telefont. De mégis elintézted, s egyszer éjszaka csengetett, három óra körül.

MARTIN Az a kivégzés éjszakája volt. Odamentem.

CLARA: Sose beszéltél erről.

MARTIN Lefejezték őket. *Igazságot* szolgáltattak, gyilkoltak. Hajnalban négykor, a nyár végén — két hónappal Lieselotte halála után; a nap éppen felkelt, s mind a háromszáz cellában dörömböltek az ajtón: a nap vörösen fénylett egyes ablakokban. Csend volt, csak a tompa dörömbölés. Mobrecht pontosan tizenhét éves volt, a többi tizennyolc, éppen, mint akkoriban Albert. A kivégzés sejtelmesen és gyorsan folyt le a szürke börtönudvaron. Kramer ott állt vérvörös palástjában. Hétkor kiragasztották a plakátokat, amelyeken hírül adták a kivégzést. Mobrecht anyja piaci kofa volt. Akkor olvasta el a plakátot, amikor zöldséges kocsiával a piacról jött. Senki se hitte volna, hogy kivégzik a fiukat.

CLARA Ismerted azt az asszonyt?

MARTIN Útban voltam, hogy értesítem, de már elment a kézikocsijával. Nem értem utol, s így a vérvörös szélű, még frissen nedves plakáton olvasta a hírt: kivégzés — Valentin Mobrecht, tizenhét éves ifjút ma reggel...

CLARA Sose beszéltél nekem erről. Egyedül mentél el éjjel háromkor, a szürke városon át a sötét börtönudvarra,

hogy ott légy a kivégzésnél. Hogyan viselkedtek a fiúk?

MARTIN Ketten nyugodtak voltak. Büszkék. Mint valami emlékművek. Ketten nyöszörögtek halkán, s az egyik kiabált, hangosan kiabált.

CLARA Mobrecht volt, aki hangosan kiabált?

MARTIN Nem, ő nyugodt maradt. Előbb félt, könyörgött nekem, átkulcsolta a térdemet — de a kivégzés hajnalán csendes volt. A legutolsó védelmem annak idején — nem kellett többet a telefon az ágy mellett.

CLARA Hívjuk fel Albertet? Hány óra?

MARTIN Félhét.

CLARA Jobb, ha nem hívjuk fel: lehet, hogy éppen a mi számunkat tárcsázza, miközben mi az övét — s mindketten csak a foglalt-jelet halljuk. De hol lehet Joseph — s miért nincs semmi hír Claráról? Lorenz — egy fehér felhő tetején találkozunk. Csak egy kiáltott? Miért volt olyan csendes a többi? Fel-tétlenül emlékműveknek akartak látszani? Büszkén az eszméjükre, a vértanúságukra? Miért nem ordítottak? Martin, látnod kellett volna a szobát, amelyben Kramerrel először találkoztunk; pocsék zugkvartély kinn az egyik külvárosban; sokba került a szerelem, amelyet nem is éreztem; a kilátás egy hátsóudvarra, ahol piszkos gyerekek játszadoztak; kövel dobáltak egy zománcáblát; egy gyönyörű nő volt rajta; hogy mit ajánlott, nem lehetett többé felismerni, a zománc lepatogzott — a keze csonka; hogy mi volt benne, letörölték a kövek. Csokoládé? Mosópor? Sose tudtam meg. Már pattogtak a darabok szép arcáról. Zaj — miért nem hív fel Albert? Hol van Joseph? Miért nem jelentkezett Clara? Vajon hallgatni fog Kramer? Te tudod, Martin, hallasz még engem, hallasz még?

MARTIN Csendesen, hallom.

CLARA *(csendesen)* Vágd el a kötelet, amely a malomkövet a nyakamra köti. Süllyedek, szörnyalakok mellett, tengerifű-erdőkön, bűzös sötétségeken át. De hiszen Lorenzcel akartam találkozni, odafent egy fehér felhő tetején. Vágd el, Martin, gyorsan vágd el a kötelet, miért nem nyitottad ki a szemed, akkor, amikor föléd hajoltam... vágjad hát, gyorsan — *(nyög, majd megkönnyebbülten tovább)* igen, igen, szállok, mint a papírsárkány jó szélben; levegő, egész levegő-óceán, fehér báránfelhők — *(nevet)* vajon meglátom az angyalt, amelyet Lorenz még nem talált meg? És kislányomat, Lieselottét? Köszönöm, Martin, elvágtd



a kötelet — *(kiált)* mind az ötnek ordítania kellett volna, mindnek. Szállok — *(hirtelen félbeszakad — rövid csend, majd csenget a telefon)*

MARTIN *(felveszi a kagylót)* Igen? Albert?

ALBERT Apa. Ebben a pillanatban olvastam táviratodat. Anya — hogy van?

MARTIN Anya meghalt. Egy pár másodperccel előbb még hallotta volna a hangodat. Pontos vagy, öt perccel múlt félhét.

ALBERT Anya meghalt? Nem igaz. Nem, nem lehet igaz.

MARTIN Az ember sohasem bírja fel-

fogni. Én sem vagyok még képes rá. Gyere és nézd meg.

ALBERT Jövök.

MARTIN Hozd el Clarát és Josephet, ha megtalálod őket.

ALBERT Jövök.

MARTIN Hozd el Clarát és Josephet, ha megtalálod őket.

ALBERT Lorenz?

MARTIN Lorenz itt volt.

ALBERT Ó — egyedül?

MARTIN Igen, ő — egyedül. Ahol ő volt, az ember mindig elérhető.

ALBERT Azonnal jövök. Hozom Clarát és Josephet, ha megtalálom őket.

(Leteszi a kagylót — rövid csend — aztán zajok, mint a játék idején: pingponglabdák, kávékészlet zöreje, gyermekkacagás)

Ritoók János fordítása

Árkossy István illusztrációi

Két ítélet között

Részletek egy dokumentumregényből, amely egy bünper tényanyagából indul ki. Nyolctagú galéri 1966 júniusában a temesvári stadion környékén csoportos nemi erőszakot követett el egy fiatal nőn. A bíróság a tetteiket 3 és fél évtől 12 évig terjedő börtönbüntetésre ítélte. A regény azokat a társadalmi és lélektani összefüggéseket igyekszik feltárni, amelyek huligánná züllesztették a büntényt elkövető fiatal felnőtteket. A szerző a neveken kívül a hiteles adatokon semmit sem változtatott.

Január 8.

Végre az első két exploráció! Zotter helyettes főügyész átengedte hozzá irodáját. Rokonszenvez vállalkozással. A vérbeli ügyész nemcsak jogász, nemcsak pszichológus, hanem lelke mélyén egy kicsit író is. A törvényszéki emberek egy-egy érdekesebb nap után összegyűlnek valamelyiküknél, és megtárgyalják eseteiket, mondja Zotter. Legtöbbnyire az a konklúzió: „Ebből regényt kéne írni...”

Óles termetű, piros képű fegyőr — jovialis bánáti parasztcarc — behozza a hét esztendőre ítélt Tomát. Pergamen bőrszín, sárgás szem, kopaszra borotvált fej. Szemüveg. Entellektüel külső. Durva rabruha, ormótlan bakancs. Jellegzetes börtönzag. Kurtán köszön. A rövidlátók erőltetetten figyelő nézése. Izgatott vagyok. Számomra nem mindennapi élmény egy hét esztendőre elítélt huligánnal diskurálni! Csak nehogy meglödjön nekem! Úgy ültetem, hogy közé és az ajtó közé a fegyőr kerüljön. A fegyőr viszont, úgy látszik, nem tart ilyesmitől. Ő már tudja, melyik rabnál kell a szökéstől félni, melyiknél nem. Géppisztolyát hanyagul lábához állítja. Szemügyre vesz engem. Erősen fúrhatja az oldalát, mi készül itt. Teljes felszerelésben ül, téli köpenyét, sapkáját sem teszi le, szíjait nem oldja meg. Így kívánja a reglama.

Toma közömbösnek próbál látszani, de torz ajkbiggyesztése elárulja nyugtalanságát. Nem tudja, hogyan viselkedjék. Az elegáns szoba is zavarja. Nem sejti, miért vezették fel. Csak nem valami újabb bünper?! (Később nyilvánvalóvá vált számomra, hogy valamennyiüknek sok van a rovásán a Sándor Judit-ügyön kívül is. Két-három újabb bünper is kitelne belőle.)

ÉN: Foglalkozása?

TOMA: Bűvész, cukrász, lakatos, hegesztő, festőművész, teológus.

ÉN: Hol tanult ki ennyi mindent?

TOMA: Világos, nem a börtönben... Megenged egy ellenkérdést? Feltéve, hogy szabad nekem is kérdezni, nem pedig csupán válaszolnom. Mi a célja ezekkel a jegyzetekkel?

ÉN: Könyvet írok magukról.

TOMA: (Meghökken. Hosszú szünet. Aztán belejön.) Szenvedélyem az irodalom. Elolvastam az összes klasszikusokat. Tolsztoj, Dosztojevskij, Zola, Dumas, Teodor Dreiser!... Nagyon fog érdekelni az Ön könyve is. Remélem, kapok egy példányt!

ÉN: Egy ilyen olvasott ember hogyan kerülhetett ennyire a galéri hatása alá?

TOMA: Pontosan úgy, ahogy Cézár a Kleopátráé alá.